

SLUTRAPPORT: BRUKAR INFLYTANDE UPPDRAGET *Stockholm*

Slutrapport: Utvärdering av Brukarinflytandeuppdragets arbete i länets kommuner och dess samarbete med brukarrörelsen kring insatser för psykisk hälsa.

Sammanfattning:

NSPH Stockholms län har erbjudit **konsultativt stöd** till kommunerna för stärkt brukarmedverkan genom att erbjuda:

- metodstöd till kommuner från NSPH:s "[Handbok för brukarinflytande](#)" (2022) genom workshops och utbildningsmaterial.
- metodstöd och verktyg för att utveckla inflytandearbete i lokala samverkans- och utvecklingsarbeten, särskilt mellan kommuner och lokala brukarorganisationer.
- utbildning om brukarmedverkan för personal i de kommunala verksamheterna

NSPH Stockholms län har **uppdaterat kartläggningen av brukarorganisationer i Stockholms län** och arbetet med brukarmedverkan bland kommunerna genom att:

- Aktualisera en översyn av brukarorganisationer och brukarinflytandearenor i länets kommuner
- Inventera metoder för brukarinflytande bland kommunerna i länet
- Sammanfatta översynen och inventeringen i en delrapport: "[Uppdaterad kartläggning av brukarinflytandearbete i länets kommuner](#)"
- Sprida inventeringen av metoder och organisationer till kommunerna i länet vid vår spridningskonferens den 19 april samt fortsättningsvis.
- Sprida kunskap om förutsättningar för, och goda exempel på, lokal samverkan mellan kommuner och brukarorganisationer vid vår spridningskonferens den 19 april samt när det efterfrågas goda exempel av kommuner.
- Sprida delrapport och slutrapport vid utbildningstillfällen, via UPH Stockholms län samt NSPH Stockholms läns hemsida samt via NSPH Stockholms nyhetsbrev (kommer ut i slutet av varje månad)

NSPH Stockholms län har under uppdragsperioden **bedrivit ett fördjupat utvecklingsarbete i Södertälje och i Norrtälje**. Två piloter har genomförts för att utveckla brukarinflytande och delaktighet. Piloten i Södertälje är genomförd och aktiviteter kring inflytande och delaktighet kommer att fortsätta och följas upp. Piloten i Norrtälje är påbörjad och planeras fortsätta under 2023. Se vidare under respektive rubriker.

NSPH Stockholms län **sammanställer här en slutrapport** av hur vårt arbete med brukarmedverkan har genomförts och hur arbetet eventuellt kan utvecklas inom länet framöver för att möta behoven på lokal nivå. Detta uppdrag planerades utföras med stöd av följeforskare från CEPI vilket visade sig inte vara möjligt inom tidsramen för detta uppdrag. Vi har däremot konsulterat Anneli Gustavsson, disputerad stadvetare, inför den utvärdering som genomförts och redovisas i denna rapport. Vi fortsätter diskussioner med CEPI och Anneli Gustavsson med för att få en mer vetenskapligt baserad utvärdering i det fortsatta uppdraget.

Om NSPH Stockholms Län - föreningen har som ändamål:

att genom organiserad samverkan arbeta för att psykiatriska, psykologiska och socialpsykiatriska åtgärder som länets kommuner och Region Stockholm erbjuder utvecklas på ett humant, effektivt och säkert sätt och utgår från erfarenhetsbaserad kunskap.

att stödja och bidra till att utveckla patienters, brukares och närståendes inflytande inom såväl regionens som kommunens ansvarsområde.

att samverka med andra aktörer i syfte att bidra till ökad kunskap och bättre attityder kring psykisk ohälsa inom livets alla områden.

att medverka och ta tillvara patienters, brukares och närståendes kunskaper och erfarenheter.

att samverka med myndigheter på läns- och kommunal nivå i syfte att skapa förutsättningar för att uppnå en så bra hälsa som möjligt och goda levnadsvillkor för personer med psykisk ohälsa och/eller neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, beroendeproblematik och suicidalitet samt i förekommande fall deras närstående.

Om Handbok i brukarinflytande:

NSPH och Riksförbundet Hjärnkoll har de senaste tio åren tagit fram och spridit metoder för ökat brukarinflytande och för hur verksamheter inom psykiatri och socialpsykiatri kan utvecklas med hjälp av brukarinflytande. Våra erfarenheter har nu samlats i [Handbok i brukarinflytande](#), där läsaren får konkreta råd i arbetet för ett ökat brukarinflytande. Boken lanserades våren 2022 och NSPH anordnar regelbundet utbildningar i handboken och dess metoder. Läs mer på sidan 12 i denna slutrapport.

Inledning

Psykisk hälsa är en av de främsta folkhälsofrågorna, och engagerar myndigheter brett såsom regeringen, Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen, länsstyrelserna och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR). Ungefär hälften av alla sjukskrivningar beror på psykisk ohälsa eller en psykiatrisk diagnos. Av pågående fall med sjukpenning i åldersgrupperna 30-39 år har en så stor andel som 60 procent, bland både män och kvinnor, sin grund i psykisk sjukdom^[1].

Varför brukarinflytande?

Brukaren är den tredje likställda kunskapskällan i evidensbaserad praktik. Det finns gott om forskning som visar hur viktigt det är med delaktighet och inflytande för att vi ska må bra, och för att vi ska kunna uppnå uppsatta folkhälsomål om psykisk hälsa.

Rätten till inflytande över vår vård och omsorg står inskriven i bland annat Patientlagen (PL), Hälso- och sjukvårdslagen (HSL), Socialtjänstlagen (SoL) och Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Inflytande för brukare, patienter och anhöriga är viktigt inte bara på individnivå utan även på verksamhetsnivå och systemnivå. När vi känner att vi har inflytande och kan vara med och påverka får vi bättre, och det gäller förstås inte bara brukare, patienter och anhöriga utan också alla som arbetar i vården och omsorgen. Resultaten för alla blir bättre när vi får möjlighet att vara delaktiga.

- De som beslutar om eller utför vården och omsorgen får mer kunskap om målgruppens behov och erfarenheter. Det ger bättre kvalitet och bättre service.
- Det är mer effektivt att utgå från målgruppens faktiska behov än att utgå från behov tolkade av andra än målgrupperna själva.
- Brukar- och patientinflytande jämnar ut maktbalansen mellan de aktörer som beslutar eller utför vård eller insatser, och de personer som får vården eller insatserna.

Kunskapsguiden, Socialstyrelsen

Teoretiska utgångspunkter

I projekt kan epistemisk orättvisa användas som ett analytiskt redskap för att undersöka samskapande processer och hur olika kunskapskällor värderas (Fricker, 2007) ^[3]. Det handlar både om hur erfarenhetsbaserad kunskap tas till vara i framtagandet av kunskap och på vilket sätt erfarenhetsbaserad kunskap ses som en resurs i utövandet av ett kunskapsbaserat socialt arbete. Ett sätt att uppmärksamma de maktasymmetrier som har uppstått när det gäller utformandet och förståelsen av evidens, är att använda Frickers ramverk kring epistemisk orättvisa, i vardagligt tal **kunskapsorättvisa** (Fricker 2007) ^[3]. Epistemisk orättvisa konceptualiseras av Fricker som en form av social orättvisa. Den uppstår när människors auktoritet som kunskapssubjekt, det vill säga "som en vetande" ignoreras, avfärdas eller marginaliseras. Konceptet kunskapsorättvisa har på senare år fått ett ökat intresse inom forskningsområden kring exempelvis psykiska och intellektuella funktionsnedsättningar, med anledning av den maktasymmetri som råder mellan människor som använder hälso- och välfärdstjänster och dess personal (Grim et. al 2019; Pistone et al 2022)^[4]. Människor som upplever psykisk ohälsa/beroende eller intellektuella funktionsnedsättningar beskrivs som särskilt utsatta för epistemisk orättvisa som en konsekvens av ett djupt inbäddat socialt stigma, negativ stereotypisering och en antagen irrationalitet. Det innebär att individuella vittnesmål kan diskvalificeras som både irrationella och opålitliga.

Förutom vittnesorättvisa, talar Fricker om tolkningsorättvisa. Tolkningsorättvisa handlar om ett socialt och kollektivt "glapp" som innebär att berättaren inte kan ge mening till sina erfarenheter. Till exempel att inte ha resurser eller kunskap för att kunna ge uttryck för sin position och om att inte kunna förstå eller sakna uttryck för att kommunicera sina sociala erfarenheter. Tolkningsorättvisa kan exempelvis uppstå när en klient med en psykisk funktionsnedsättning inte har tillgång till de tolkningsresurser som exempelvis personalen har, vilket försätter klienten i underläge när hen försöker förstå sin erfarenhet (Grim et al, 2019). Tolkningsorättvisa innebär en bristande möjlighet att tolka, förstå och benämna sin situation eller sitt problem. Personer som upplever diskriminering kan hitta sätt att beskriva den, men utsagorna riskeras att underordnas och grupper exkluderas från betydelsefulla meningssammanhang, när det inte beskrivs utifrån vården och omsorgens gängse normer och begrepp.

För möjligheten att återhämta sig från psykisk ohälsa ^[2], anses makt och ansvar att påverka beslut som rör den egna livssituationen vara viktiga faktorer. Det finns i dag ingen enhetlig definition av begreppet återhämtning. Flera författare har försökt definiera det. Även om dessa definitioner skiljer sig åt en del, så är kärnan i begreppet tydlig. Det handlar om en individuell och personlig process, en slags resa. *En av skillnaderna i den nya återhämtningssideologin, jämfört med den traditionella vårdideologin, är att tillskriva den enskilde kompetens som blir en*

väsentlig del i behandlings- och rehabiliteringsarbetet.

”Även om relationen mellan behandlare och individ är viktig så får frågan om brukarinflytande inte reduceras till empowerment. Det är en fråga om demokrati, om riktigt inflytande som gör att människor växer [\[2\]](#).”

Bakgrund

NSPH Stockholms Län har i fått uppdrag av kommunförbundet Storsthlm att kartlägga, stödja och bidra till stärkt brukar- och anhöriginflytande i länets kommuner, inom insatser för psykisk hälsa och för målgrupper med psykisk ohälsa eller psykisk funktionsnedsättning och/eller beroendeproblematik. Uppdragstiden var 2022-04-01 – 23-03-31.

Bakgrunden till uppdraget är resultaten av den inventering av brukarinflytandet i Stockholms läns kommuner som NSPH Stockholms län genomförde 2018/2019 och som i det nya uppdraget skulle omhändertas, uppdateras och vidareutvecklas.

Mellan 9 maj och 30 juni 2022 kontaktades samtliga 26 kommuner i Stockholms län, de 9 brukarorganisationer som är medlemmar i NSPH Stockholms län samt de andra brukarorganisationer i Stockholmsområdet vi känner till som verkar inom psykisk hälsa- och beroendområdet. Även brukarföreningar som riktar sig till barn och unga kontaktades.

En enkät sändes ut till samtliga kommuner i länet, till följande funktioner:

Kommunsamordnarnätverket, anhörigkonsulenter i stadsdelsförvaltningarna i Stockholms stad samt kranskommunerna, ordförandena för socialnämnderna och socialnämndssekreterarna. NSPH Stockholms syften med enkäten var flera:

- Att informera om att NSPH Stockholms län nu kan erbjuda konsultativt stöd för att stärka och utveckla det systematiska brukarinflytandearbetet vad gäller stöd och omsorg för personer med psykisk ohälsa.
- Att informera om vilka brukarorganisationer som finns inom området psykisk hälsa och som kan finnas lokalt att bygga upp samarbeten med.
- Att få mer information om hur samarbetet inom området ser ut idag mellan kommunerna och brukarrörelsen.
- Att få kännedom om goda exempel på brukarinflytandeinsatser, inte minst gällande barn och unga med psykisk ohälsa och deras anhöriga.

Resultat och förändringar

Sammanfattning:

- Fler kommuner än tidigare har brukarråd eller funktionshinderråd där företrädare för brukarrörelsen inom psykisk hälsa ingår.
- De flesta av länets kommuner har goda erfarenheter och exempel på systematiskt brukarinflytandearbete.
- En utmaning är hur barn och unga med erfarenhet av psykisk ohälsa samt deras anhöriga kan involveras och få mer inflytande.
- Det behövs ekonomi; tid och resurser för att få till ett långsiktigt, hållbart och systematiskt brukarinflytandearbete.
- Kommunernas företrädare efterfrågar stöd i att hitta personer i brukarrörelsen att samarbeta med.

Kommuner ser brukarinflytande som särskilt centralt vid utformning av insatser som lämpar sig för gruppen med svår psykisk ohälsa. Det kan exempelvis handla om sysselsättning, boende och träffpunkter. Brukarinflytande är också viktigt i varje individuell plan och för att kunna följa upp målen för kommunernas olika insatser.

Piloten i Södertälje är genomförd och aktiviteter kring inflytande och delaktighet kommer att fortsätta och följas upp. Piloten i Norrtälje är påbörjad och planeras fortsätta under 2023. Se vidare under respektive rubriker. Projektet brukarinflytandeuppdraget kommer att fortsätta, men exakt vilka metoder som kommer att användas är inte bestämt. Det vi kan märka är att aktiviteter kring inflytande och delaktighet är efterfrågat, och att det finns ett större behov än vad som kan tillgodoses.

Men: Mer arbete behövs för att hitta brukarrepresentanter, motivera, underhålla engagemanget och ge stöd i att organisera sig. Ett arbete som behöver utföras tillsammans med brukar- och anhörigföreningarna.

Samt: Strukturen för bidrag till organisationerna behöver ändras och bli mer tillgänglig och långsiktig. Det är mycket svårt idag att starta och driva en brukarförening på grund av att det är för svårt och komplicerat att få verksamhetsbidrag. Dessutom är bidragen för små tilltagna för att bedriva föreningsverksamhet. **Läs mer under behovsanalys och förslag s 17.**

Piloterna:

NSPH Stockholms län har under uppdragsperioden genomfört två utvecklingspiloter i Södertälje och Norrtälje som satt i gång ett utvecklingsarbete med brukarmedverkan. Kommunerna fick ett erbjudande från oss att stödja genomförandet och uppföljningen genom metoden "Framtidsverkstad" samt senare även med stöd av metoden "Deltagarforum".

Framtidsverkstad är en konstruktiv metod att starta upp en process för att utveckla brukar- och anhörigmedverkan. Efter uppstarten arbetar processledaren och gruppen vidare med att hitta former och strukturer för ett stabilt inflytande. Uppföljningar genomförs vid flera tillfällen under piloten. Deltagarforum är en form för inflytandearbete inom en verksamhet där personal och brukare möts, det är deltagarna som äger mötet på deltagarforumen och det är viktigt att deras frågor är i fokus och att forumet återkommer och följs upp.

NSPH Stockholms län har rekryterat kommunrepresentanter och föreningsmedlemmar som har medverkat i dessa piloter.

Södertälje pilotkommun - Utveckla inflytande kring kommunens insatser vid psykisk ohälsa/funktionsnedsättning/beroende

Vid första workshopen valde man att implementera metoden deltagarforum och föreningsrepresentanter (aktiva i föreningen som styrelseledamöter, kanslipersonal, personal samt medlemmar), och deltagare (medlemmar eller ickemedlemmar som tar del av aktiviteter i en förening eller verksamhet) erbjöds 900 kr i arvode från kommunen för deltagande i en workshop. Föreningsrepresentanterna som deltagit har varit lokala representanter och deltagare från Södertälje och kom från RSMH och Attention. Fram till och med 31/3 har fyra deltagarforum genomförts.

Workshop 1 (deltagarforum) genomfördes i november och där deltog tre föreningsrepresentanter, tre deltagare, två från NSPH Stockholms län och två chefer. Deltagarnas roll var att beskriva sina behov och diskutera formerna för deltagarforum. Ansvariga och chefers roll att var ta med sig informationen, åtgärda det som man kommit överens om, samt återkoppla vid nästkommande möte.

På uppföljande workshops var det två föreningsrepresentanter, tre deltagare, en från NSPH Stockholms län samt en chef som var med. En representant och en deltagare hade när det var dags för uppföljande workshop flyttat till andra kommuner.

Frågor som lyfts under deltagarforum är behovet av SIP för deltagare, möjlighet till Peer Support, och frågor som hur verksamheterna kan tydliggöra vägarna mellan olika delar i verksamheterna. Visa på vilka möjliga steg som finns att ta för en deltagare. I deltagarforumen har det även framkommit önskemål om studiecirkel, möjligheten att pröva metoden Peer Support. Det bestämdes också att deltagarna tillsammans skulle besöka RSMH:s träfflokal. Ett möte med Peer Support, Södertälje kommun och projektledare för Brukarinflytandeuppdraget har genomförts och ett uppföljningsmöte planeras efter att Södertäljes Aktivitetscentrum fått till ett möte med kommunens socialdirektör. Vid uppföljningsworkshop planerades för fortsatta deltagarforum och en ny uppföljningsworkshop i september.

Två chefer deltog i **utbildningen i Handbok för brukarinflytande** som genomfördes i november 2022 och föreningsrepresentanter, och deltagare erbjöds att gå *utbildningen i handboken* (s 12).

En lärdom är att det är en utmaning att hitta lokala föreningsrepresentanter till workshops och även deltagare till workshops och deltagarforum. Föreningarnas resurser är ofta små vilket gör att det är svårt att lägga ner det arbete som behövs för att komma i gång med nya lokalföreningar. Föreningarna bör därför inom ramen för uppdraget ges stöd i att hitta vägar för organisering och finansiering av en utbyggd lokal föreningsverksamhet. Projektledarna behöver ta aktiv del i föreningarnas egna initiativ att bilda lokalföreningar i kommunerna. En modell för föreningsbygge behöver tas fram och spridas till fler kommuner i länet. Lokala samråd för beroende- och psykiatrifrågor behöver involveras i arbetet för ökat lokalt brukarinflytande.

Om deltagarforumen - sammanfattning ur protokoll:

- *Bemötandefrågor och delaktighet är mycket viktigt i våra verksamheter. Deltagarna tyckte det var bra och viktigt att deltagarforum äntligen har kommit i gång.*
- *Viktigt med tydlig information om vad deltagarforum är.*
- *Viktigt med återkoppling på de förslag som gruppen gemensamt arbetar fram och som förs vidare till verksamheten.*
- *Gruppen såg det som positivt att umgås med äldre deltagare (åldersblandning ok).*
- *Viktigt att känna sig trygg i sammanhanget med hjärtlig stämning och att få komma som man är, med eller utan tydlig åsikt.*
- *Möjlighet till anonymitet i enkäter och protokoll är också viktigt.*

Norrtälje pilotkommun - Inflytandestrukturer för barn och unga och deras föräldrar

Utbildning i *Handbok för brukarinflytande* (läs mer s 12) genomfördes den 22/2 för personal på kommunen. Deltagarforum är planerade med start v 16 2023.

I Norrtälje gick en inbjudan till utbildningen ut och det var ca 34 personal och en brukare som tackade ja. Projektledare beslutade då att utbildningen skulle vara riktad till personal eftersom det inte skulle bli bra med bara en brukare, och började samtidigt hitta vägar för att samla brukare vid ett senare tillfälle.

Utbildningen var uppskattad och där kunde vi passa på att be personalen om hjälp att hitta brukare.

Via kommunen kom vi i kontakt med Kyrkogatan, som är ett ställe för målgruppen; barn och unga (16 - 24 år). Kyrkogatan 8 (K8) är en plats där personer i den åldern kan mötas och få hjälp med saker som att söka jobb. Alla har inte psykisk ohälsa, men det är ett ämne K8 ska jobba aktivt med. I möte med ansvariga kom projektledare fram till att ungefär fem personer per grupp skulle vara lagom, då flera har svårt att delta i större grupper. Vi bestämde även arvode på 500 kronor per träff, och att det ska bli tre träffar per grupp. Projektledare ordnade även så att kommunen gör undantag för personer som deltar vid beräkning av försörjningsstöd och räknar inte detta arvode som en inkomst. Kommunen står för fika och arvoden, och får därför 50 000 kronor av projektmedlen, öronmärkta till målgruppen.

I nuläget planeras en grupp som startar veckan efter påsklovet. Eftersom brukarrörelsen inte är särskilt stor i Norrtälje, samt att personer ur målgruppen unga vuxna saknas helt hoppas vi att genom dessa tre träffar inspirera målgruppen till att vilja påverka. Vid tredje träffen sammanställer projektledare vad gruppen pratat om och berättar om olika sätt att påverka, samt frågar om de vill att vi bjuder in en (relevant) person från kommunen (tex politiker eller chef) och på vilket sätt de vill ha det mötet/dialogen.

Inför det mötet hjälper projektledare gruppen att "översätta" sina personliga berättelser, erfarenheter och synpunkter till en gemensam beskrivning på strukturell nivå samt har förmöte med gästen för att förklara att de inte behöver gå i försvar eller liknande. Förhoppningsvis blir det då ett tryggt möte för alla och en bra start för ett brukarinflytandearbete.

Projektledares insikter hittills är att man aktivt måste söka målgruppen, särskilt där det saknas etablerade föreningar. Fokus måste ligga på att få med så många brukare som möjligt, att de så tidigt som möjligt får skapa möten på sätt de känner sig trygga med. För att få fler personer till

föreningarna behöver man börja med att skapa ett engagemang och visa att det finns många sätt att vara aktiv på. Projektledarna behöver också avsätta tid med representanter för föreningarna för att gemensamt arbeta fram modeller för hur deras medlemmar kan bli aktiva lokalt.

Insikter från detta år har också varit att det behövs mer planering och struktur innan en inbjudan går ut. En plan för vilka den ska rikta sig till, vem som håller i planeringen samt att det är viktigt att tydliggöra syftet. Ska våra aktiviteter primärt stärka direkt brukarinflytande i kommunerna eller ska föreningarnas behov av fler representanter stärkas? Vi kan se att det är viktigt att engagera nya brukare så att föreningarna kan få fler representanter. Men för att samla deltagare behöver man leta brett i början och ett engagemang kan ta tid och måste för många i målgruppen vara inbjudande och på deras villkor, särskilt när det gäller ungdomar. Föreningarnas resurser är ofta små vilket gör att det är svårt att lägga ner det arbete som behövs för att komma i gång med nya lokalföreningar. Föreningarna bör därför inom ramen för uppdraget ges stöd i att hitta vägar för organisering och finansiering av en utbyggd lokal föreningsverksamhet.

Övrigt:

Samtliga kommuner som rekviderar medel för Brukarmedverkan har fått erbjudande om nya kontakter med brukarorganisationer i pågående eller kommande utvecklingsarbeten.

Samtliga kommuner som rekviderar medel för Brukarmedverkan har fått erbjudande om stöd och kontakt med NSPH Stockholms län samt ökad tillgång till lokala eller regionala brukarorganisationer att ta stöd av.

Det pågår kontakt med Norrtälje, Hässelby-Vällingby, Huddinge, Täby, Södertälje, Stockholms stad m fl.

Resultatet av piloterna kommer att presenteras och spridas till kommuner och föreningar i länet kontinuerligt genom nyhetsbrev och på spridningskonferensen den 19 april 2023.

Utbildning i "Handbok i brukarinflytande"

Under uppdragstiden har NSPH Stockholm erbjudit utbildning i den metodhandbok som NSPH lanserade 2022 "[Handbok i brukarinflytande - ett metodstöd från brukarrörelsen till dig som vill organisera ett systematiskt arbete för att stärka inflytandet inom vård och omsorg för personer med psykisk ohälsa](#)" till kommunernas företrädare och tillsammans med brukarrörelsens företrädare. Läs mer om handboken via länken ovan.

Den första utbildningen vände sig till patient-, brukar- och anhörigorganisationer i Stockholms län inom psykisk hälsa och beroende. Vid de andra utbildningarna var det främst personal och chefer från många av Stockholm läns kommuner som deltog. Utbildningarna har varit mycket uppskattade.

Utbildning 1 för brukarrörelsens representanter 17/6

Utbildning 2 för brukarrörelsens representanter och kommunanställda 18/11

Utbildning 3 för brukarrörelsens representanter och kommunanställda 9/2

Utbildning 4 för brukarrörelsens representanter och kommunanställda (Norrtälje) 22/2

Citat från brukarenkät under utbildningen den 18 november: - Vad tar du med dig för lärdom?

"Att Handboken och metoderna kan användas i många olika typer av verksamheter. Att ambitionerna på individnivå är "självklara för alla" men att kunskapen om stigma, självstigma och maktobalans är ofta är låg hos personalen. Inflytande på systemnivå är den stora utmaningen."

De deltagande organisationerna var:

NSPH Stockholms län, Attention Stockholms län, OCD-föreningen Stockholm, Autism- och aspergerförbundet, Frisk & Fri, RFHL, Riksförbundet Hela Livet, RSMH, Riksförbundet för Social och Mental Hälsa, Brukarföreningen i Stockholm, Fontänhuset Sköndal, Fountain House Stockholm

Framåt: NSPH Riks har tagit fram en webb-utbildning som kommer lanseras vid deras konferens "[Visa vägar 2023 - metoder och verktyg för brukarinflytande](#)" den 10 maj. Utbildningen har baserats på [Handbok i brukarinflytande](#), och är anpassad för beslutsfattare och chefer, personal och brukare själva. Utbildningen är efterlängtd och kommer att kunna användas brett.

Hinder och utmaningar

- Det är svårt att hitta representanter bland unga och unga vuxna. Barn representeras oftast av föräldrarna, trots att de enligt Barnkonventionen har rätt till eget inflytande och delaktighet utifrån ålder och mognad.
- Det är svårt att få en bred representation också i referensgrupper och andra samverkansråd. Oftast är det samma personer som deltar och flera av de föreningar som bjuds in kommer inte till mötena. Kommunföreträdarna har ofta svårt att veta vem de ska vända sig till i respektive förening för att initiera samverkan. En central eller samlande kontakt efterfrågas.
- När det gäller våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck som kan leda till psykisk ohälsa finns inga direkta brukarorganisationer att vända sig till.
- Det tar tid att vända perspektiv till brukarens perspektiv. Kunskap behöver fyllas på regelbundet till all personal. Det behövs ökad kunskap om olika metoder för brukarinflytande specifikt för barn och unga. Goda exempel behöver spridas mer.
- För att skapa bättre förutsättningar för patient- brukar och anhörigföreningar i länet att utöva inflytande och bli delaktiga i kommunernas utvecklingsarbete planerades att 60 brukarrepresentanter skulle genomgå utbildning i studiecirkeln *Med starkare röst* och valda delar ur Handbok för brukarinflytande. Utbildningen erbjuds dock inte av NSPH och föreningarna längre varför andra delar av projektet utökades.
- 12 brukarrepresentanter planerades genomgå utbildning för utbildare i Handboken. Ingen sådan utbildning finns dock framtagen ännu. NSPH Riks planerar den till början av 2023 och vi väntar på mer information om när det kommer att finnas.
- En sökbar webbsida med metoder och verktyg för att utveckla brukarinflytande planerades, efter önskemål från styrgruppen prioriterades det att det skulle bli tydligare med information om föreningarna på webbplatsen. Det har diskuterats på möte om webbplatsen och förändringar är på gång. I övrigt kommer det att finnas på webbplatsen där NSPH Riks har sin digitala utbildning så vi avvaktar utformningen av detta.

Inflytandeformer och goda exempel

Brukarråd, funktionshinderråd och andra inflytanderåd är av tradition kanske den vanligaste formen av systematiserat brukarinflytande. Råden organiseras lite olika i kommunerna och i flera fall saknas representation av brukarrörelsen inom psykisk hälsa och beroende.

Brukarinflytandearbetet i kommunerna förekommer på alla nivåer; individnivå, verksamhetsnivå och systemnivå.

Exempel på individnivå: Brukarmöten och deltagarforum på utförarenheterna, regelbundna brukarenkäter och nöjdhetsmätningar, egenmaktskurser, demokratikurs. Studiecirklar i egenmakt, Hälsospåret och Din egen berättelse mm.

Exempel på verksamhetsnivå: Brukarstyrda brukarrevisioner, anställda Peer supportrar (personer med egen erfarenhet av psykisk ohälsa).

Exempel på systemnivå: Brukar- och funktionshinderråd som involveras i strategisk planering.

Ett urval av exempel på brukarinflytandemetoder i kommuner - från vår tidigare delrapport i juni 2022:

I **Botkyrka** används och utvecklas så kallade BRA-samtal, där BRA står för Barnens Rätt som Anhörig. BRA-samtal är en stöd- och kartläggningsmodell för att uppmärksamma anhöriga barns rättigheter. BRA-samtal genomförs med barn från 7 till 18 år som har en förälder eller annan vuxen omsorgsperson som har exempelvis psykisk sjukdom eller psykisk- eller intellektuell funktionsnedsättning. Modellen, som tagits fram av Stiftelsen Allmänna Barnhuset, är utformad för att stödja personal i hur de kan gå till väga när de uppmärksammar anhöriga barns rätt till information, råd och stöd. Modellen är tänkt att underlätta upptäckt och identifikation av målgruppen, på så sätt att det är lättare att uppmärksamma barn som är anhöriga om det finns en tydlig struktur för hur det ska göras och vad barnet kan erbjudas.

Danderyds, Vaxholms och Österåkers kommuner har under vårterminen tillsammans genomfört en anhörigcirkel för föräldrar som tar vårdansvar för vuxna barn med psykisk sjukdom/ohälsa. Cirkeln fokuserar på hur föräldrar förbereder sig för den dagen de inte längre orkar eller finns med. I mån av plats är föräldrar i övriga kommuner välkomna. Cirkeln använder IFS (Intresseföreningen för personer med schizofreni och liknande psykoser) studiematerial

Prospect. Ledare är en representant från IFS och en anhörigkonsulent. Cirkeln skulle hållas vid fem tillfällen under vårterminen i centrala Åkersberga.

Ekerö har principer för samverkan mellan kommunen och civilsamhället som påminner om Handbok i brukarinflytande, men som inte är specifikt inriktade på psykisk hälsa. Barn och unga som vill påverka hänvisas till idélabbet. Guide till samverkan med civilsamhället:

<https://www.ekero.se/download/18.14c65d2a1764bcad2d313a9f/1608293717627/Guide%20f%C3%B6r%20samverkan%20med%20civilsamh%C3%A4llet.pdf>

<https://ideabbet.wixsite.com/idelabbet>

I **Huddinge** har kommunen ett samarbete med NSPH Stockholms län och erbjuder studiecirkeln Hälsospåret till målgruppen seniorer, med syftet att deltagarna ska kunna uppnå bättre mående genom förbättrade sömn- och kostvanor, motion och medveten närvaro mm. En cirkelledare från Attention har under våren genomfört fem av tio träffar, och övriga träffar genomförs under hösten. En liknande studiecirkel startas i **Södertälje** under hösten, med samma samarbetspartners men med ännu tydligare inriktning på psykisk hälsa.

I **Järfälla** arbetar en anhörigkonsulent under detta år med en kartläggning av unga vuxna, 18-30 år, med psykisk ohälsa i kommunen. Kartläggningen görs genom intervjuer med berörda med syftet att nå mer kunskap om målgruppen, inte minst kopplat till sysselsättning. Projektet ska ge kunskap om vilka insatser som finns för dessa unga idag och hur insatserna kan utvecklas.

I **Nacka** har ett tjänstedesignprojekt för personer med psykisk ohälsa (under våren 2020) gett goda resultat när det gäller anpassningen av aktiviteter i träfflokaler:

<https://www.expeditionmondial.se/cases/att-skala-upp-tjanstedesign-i-verksamheten-nacka-kommun>

<https://www.nacka.se/49bd70/globalassets/valfard-samhallsservice/vo-socialpsykiatri/aktivitetskalender/2022/aktivitetskalender-sommar-2022.pdf>

Norrtälje har en väl utvecklad samverkan mellan Region Stockholm och kommunen i sjukvårdsbolaget Tiohundra, som ägs av Kommunalförbundet Sjukvård och omsorg i Norrtälje som är ett samarbete mellan Region Stockholm och Norrtälje kommun. Där har under våren flera medborgardialoger genomförts, bland annat en dag om psykisk hälsa, Under bar himmel, där omkring 350 personer deltog och hade möjlighet att prova på olika aktiviteter och samtidigt dela erfarenheter och synpunkter med kommunens representanter.

I **Nykvarn** beslutade kommunstyrelsen i april i år i enlighet med deras demokratiberednings förslag att:

- Kommunstyrelsen får i uppdrag att utreda ett eventuellt inrättande av samverkansformer för ett ökat medborgarinflytande och samverkan med intresseorganisationer. Det finns ett behov av att stärka brukarinflytandet genom nya samverkansformer, exempelvis genom pensionärs- eller funktionshinderråd. Förslaget ska överlämnas till kommunfullmäktige senast i juni 2023.
- Kommunstyrelsen får i uppdrag att utreda formerna för inrättande av insynsplatser. I syfte att stärka demokrati och insyn, lyfter demokratiberedningen vikten av att ge fullmäktiges partier möjlighet till insyn i nämndarbetet, exempelvis genom så kallade "insynsplatser".

<https://www.nykvarn.se/download/18.4c9bdf8518120d601da209c/1654165300923/13.%20Slutrapport%20fr%C3%A5n%20demokratiberedningen.pdf>

I **Stockholms stad** har socialförvaltningen under de senaste sex åren samarbetat med NSPH Stockholms län kring Peer Support-verksamhet. I dagsläget är sex peer supportrar anställda och de arbetar inom Stockholms stads socialpsykiatriska verksamheter i stadsdelsförvaltningarna Farsta, Södermalm och Östermalm, på socialförvaltningens Bostad Först-verksamhet och på arbetsmarknadsförvaltningens Alfa-verksamhet.

I **Stockholms stad** har under våren 2022 RSMH haft uppdraget att ordna utbildning i återhämtningsinriktat förhållningssätt till utförare och beställare inom socialpsykiatri. 20 chefer och 60 medarbetare har deltagit. Syftet är att stärka kunskapen om återhämtningsprocessen och ge verktyg för att arbeta återhämtningsinriktat.

Knutna till socialförvaltningen i **Stockholms stad**, avdelningen för stadsövergripande sociala frågor, finns brukarreferensgrupper för socialpsykiatri, missbruk/beroende samt funktionsnedsättning. Dessa träffas 2 till 4 gånger per år. Syftet är att föra dialog om frågor som rör målgruppen, utbyta information samt få medskick och förbättringsförslag som rör socialförvaltningens uppdrag.

I **Stockholms stad** bjuds representanter med egen erfarenhet ofta in för att föreläsa på utbildningar, delta i workshops och hearingar liksom att granska underlag i socialförvaltningens uppdrag. Exempel är Maskrosbarn som deltar i introduktionsutbildning för nya socialsekreterare inom barn och unga och på konferenser om stöd till anhöriga. Peer supportrar deltar i introduktionsutbildning för nya socialsekreterare inom vuxenområdet. Hjärnkollsambassadörer föreläser inom socialpsykiatri och brukarorganisationer inom hemlöshetsområdet deltar i fokusgrupper kring personer som lever i akut hemlöshet och sover utomhus.

I **Sollentuna** gjorde socialkontorets förebyggande enhet gjorde en brukarundersökning bland barn och unga 10 till 20 år med frågor om pandemins påverkan i deras liv, tryggheten i hemmet och i utemiljöer i kommunen och också om de ungas kunskaper om socialtjänsten. Resultaten

har presenterats för olika förvaltningar i kommunen, kommunala bostadsbolag, polis och brandkår, och används nu för att utveckla kommunens insatser.

Socialpsykiatrins vuxenenhet i **Södertälje** har genomfört aktiviteter i öppenvården, såsom gruppträffar kring egenmakt för unga vuxna, kvinnogrupper och demokratiprocesser i samarbete med NSPH och RSMH. Hälsospåret är en sådan, där deltagarna i tio träffar lär sig mer om möjligheter att förbättra sin hälsa genom exempelvis kost, motion och mindfulness. Intresset var stort och behov finns av att starta nya grupper. Särskilt unga vuxna-gruppen har varit framgångsrik för att stärka deltagarna.

Täbys beroendeenhet i samarbete med Verdandi har arbetat med brukarcertifiering och tagit fram ett strukturerat arbetssätt som ökar klienternas egenmakt och inflytande över de insatser som är riktade till dem. Målgruppen var personal på beroendeenhetens utförarverksamhet och i förlängningen klienter med missbruk, beroende och/eller samsjuklighet. Syfte var att höja personalens kompetens beträffande brukarinflytande och förse verksamheten med ett etablerat arbetssätt för att främja ett verkligt brukarinflytande. Enheten har erhållit en brukarcertifiering som är giltig i två år. Arbetssättet och brukarinflytandet följs upp och utvärderas på hel- och halvårsbasis i samband med ordinarie uppföljningar.

<https://www.taby.se/nyheter/2021/december/brukarinflytande-ger-bättre-resultat/>

Behovsanalys och förslag:

Det är viktigt att både brukarrörelsens och kommunernas representanter löpande får **fortbildning och utvecklade kunskaper i brukarinflytandefrågor** så att medvetenheten om attityder och förhållningssätt fortsätter att öka.

Vi vill därför gärna fortsätta med utbildningar och workshops som utgår från NSPHs "*Handbok i brukarinflytande*" som NSPH Riks gav ut i våras. Den går igenom olika steg för att utveckla ett långsiktigt och hållbart systematiskt brukarinflytande kring insatser och omsorg för psykisk hälsa. Metoden har prövats framgångsrikt och används idag brett i Västra Götaland, Skåne och Norrbotten. De utbildningar vi genomfört Stockholms län har varit uppskattade.

Flera kommuner har angett i enkätsvaren att de önskar fortsätta kontakter med NSPH Stockholms län, och vi får kontinuerligt förfrågningar om samarbeten. Projektledarna vid NSPH Stockholms Län kan **stötta kommunerna** genom att ta del i föreningarnas initiativ att bilda lokalföreningar i kommunerna. Den modell för ökat brukarinflytande som nu prövats i Södertälje och Norrtälje skulle kunna systematiseras och spridas till fler kommuner i länet. Projektledarna kan även stötta kommunernas samarbete med andra verksamheter och se till att lokala samråd för beroende- och psykiatrifrågor involveras i arbetet för ökat brukarinflytande.

Ett genomgående problem är dock att det finns **inte tillräckligt många representanter till brukarråd och forum**. Medlemmar kan i perioder vara för sköra för att delta vid olika sammankomster, varför det skulle behövas många fler medlemmar i föreningarna för att täcka upp behoven av representanter.

De flesta brukarföreningar har svårt att hinna med allt arbete på grund av **svåra ekonomiska förhållanden**. Det är tufft att starta och driva en brukarförening på grund av att det är för svårt och komplicerat att få verksamhetsbidrag vilket leder till för få personal som kan arbeta med utåtriktat arbete som genererar nya medlemmar.

Personcentrerad vård och omsorg beskrivs i snart sett alla lagar och riktlinjer, och vi behöver arbeta för att se till att den blir verklighet. Vård och omsorg för personer med psykiska funktionshinder ska fungera personcentrerat, bör ha en förankring i Brukarrörelsen och ha ett reellt brukarinflytande. Under senare år har intresset och engagemanget för brukarmedverkan och -inflytande inom hälso- och sjukvården och omsorgen växt sig allt starkare ^[2]. I grunden handlar det om att införa ett nytt synsätt. Brukarinflytande är något mer än att den enskilde eller en grupp tar emot information. Maktförhållanden mellan dem som får insatserna och professionen förändras. Det traditionella tänkesättet, att professionen ska lösa individens situation och den enskilde är mottagare av insatser är på väg att ersättas av insikten att individen ska kunna vara med och ta aktiv del i beslut som rör hans eller hennes livssituation. Att inte ta med individens kunskap innebär att man förlorar en betydelsefull bild av

verkligheten. Samma slutsats gäller för kunskap från brukarorganisationerna. Dessa har en central roll när det handlar om att samla individernas kollektiva erfarenheter och är därmed en betydelsefull kunskapskälla. Särskilt viktigt vid vård och omsorg av personer med psykiska funktionshinder.

Det är positivt att fler kommuner och regionen på olika sätt engagerar sig i brukarinflytandefrågor. Mångfalden av inflytandearenor och att de förekommer på såväl individ- och verksamhets- som systemnivå ser vi som berikande och utvecklande. Vår förhoppning är att både kommun och region vill ha en fördjupad dialog med brukarrörelsen och vidareutveckla det goda samarbete som vi har börjat bygga upp.

Emellertid är en grundläggande förutsättning för att nå personcentrerad vård och ett reellt brukarinflytande **att skapa en tydlig, samordnad och hållbar struktur för brukarinflytande**. Det behövs därför en **stabil och långsiktig finansiering av föreningarnas verksamhet** för att säkerställa en hållbar modell för reellt brukarinflytande, något som inte finns idag. Om brukarinflytandet ska fungera, om de ideella föreningarna ska fortsätta orka driva den verksamhet som är grunden för hela brukarrörelsen. Då behöver strukturen för bidrag ändras och bli mer långsiktig.

Det är mycket svårt idag att bedriva en brukarförening på grund av de ekonomiska omständigheterna. Det är tidskrävande och snårigt att söka medel. Det är även mycket svårt att få ett verksamhetsbidrag som räcker till verksamhetschef och ekonomisk ansvarig vilket leder till att ett litet antal personer måste utföra en alltför stor mängd arbetsuppgifter ideellt. Personer som arbetar inom brukarföreningarna är inte sällan personer med egen erfarenhet av ohälsa och det är mycket kontraproduktivt att dessa eldsjälar förlorar kraft och engagemang genom överbelastning. Det skapar stress, i värsta fall sjukskrivning och är ett stort problem för stabiliteten. Ett reellt brukarinflytande kräver att det finns ett rimligt antal, väl fungerande brukarföreningar som mäktar med att behålla och rekrytera nya medlemmar, även yngre. Att det idag överhuvudtaget fungerar beror på att ett mindre antal individer orkar arbeta i motvind och trola med knäna år efter år.

Brukarrörelsen har idag verktyg och metoder som bör implementeras och användas mer i kommunernas och regionens verksamheter. Med en genomtänkt och långsiktig finansieringsmodell kan Brukarrörelsen bli starkare och därigenom i mycket högre grad bidra till en gemensam utveckling av strukturerat brukarinflytande samt god och nära vård och omsorg.

^[1] Socialförsäkringen i siffror 2022

^[2] Att ge ordet och lämna plats - Vägledning om brukarinflytande inom socialtjänst, psykiatri och missbruks- och beroendevård - Socialstyrelsen 2013

^[3] Fricker, M. (2007). *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*, Oxford: Oxford University Press.

^[4] Grim, K., Tistad, M., Schön, U.K. and Rosenberg, D. (2019). The legitimacy of user knowledge in decision-making processes in mental health care: an analysis of epistemic injustice, *Journal of Psychosocial Rehabilitation and Mental Health*, 6(2): 157–73